

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

ПОШИРЕННЯ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ЯК СКЛАДОВОЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

SPREAD OF "SOFT POWER" AS A COMPONENT OF INTERNATIONAL RELATIONS: CURRENT TRENDS

Статтю присвячено огляду сучасних тенденцій застосування «м'якої сили» як інструменту міжнародних відносин. Авторка акцентує увагу на тому, що принцип «м'якої сили» не є новелою сьогодення. Його так чи інакше згадували світові релігії, філософи, військові стратеги. Однак у сучасному розумінні він набув визначення у XX столітті, у працях американських вчених.

Виокремлено такі переваги інструментів «м'якої сили», як: можливість приносити прибуток (яскравим прикладом чого можна вважати діяльність провідних кінокомпаній Голівуду), пом'якшення відчуття поразки у опонентів (що дозволяє представникам влади країни, яка піддалася тиску, «зберегти обличчя»).

У процесі дослідження зазначено, що протягом XX століття ключовими проєкторами «м'якої сили» виступали США, СРСР (до його розпаду) та європейські країни. Однак, за останні десятиліття дуже великої ваги у цій сфері набуває КНР. Таку тенденцію обумовлено рядом факторів, зокрема: наявністю значної кількості мігрантів з КНР у багатьох країнах світу, потужним торгово-економічним впливом, наявністю культурних та політичних традицій, які можна транслювати за кордон, в інтересах домінуючої політичної сили цієї країни.

З урахуванням високого рівня залежності влади у сучасній демократичній державі від громадської думки, наголошено на наявності переваги у застосування «м'якої сили» з боку держав, що характеризуються нижчим рівнем публічності державних інститутів та концентрацією влади в руках монобільшості. В умовах воєнного стану до такої категорії вимушено змістилася й Україна, що в сукупності з розгортанням інтенсивної інформаційної кампанії, орієнтованої як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію, відкрило перед нашою державою можливість збільшити свою роль у геополітиці.

Акцентовано увагу на потребі подальших досліджень проблематики оптимізації політичного впливу України на міжнародній політичній арені. Вкрай важливими є вдосконалення наявних та розробка нових інструментів «м'якої сили», у тому числі – з урахуванням сучасних телекомунікаційних технологій.

Ключові слова: інформація; політичні комунікації; формування громадської думки; між-

народні відносини; пропаганда; «м'яка сила».

The article is devoted to an overview of modern trends in the use of "soft power" as a tool of international relations. The author was emphasizes that the principle of "soft power" is not a novel of today. He was mentioned in one way or another by world religions, philosophers, and military strategists. However, in the modern sense, it was defined in the 20th century, in the works of American scientists.

Such advantages of the tools of "soft power" are singled out, such as: the ability to make a profit (the activities of the leading Hollywood film companies can be considered a vivid example), softening the sense of defeat in opponents (which allows "save face" by the representatives of the government of the country that succumbed to pressure).

In the course of the research, it was noted that during the 20th century, the key projectors of "soft power" were the USA, the USSR (before its collapse), and European countries. However, in recent decades, the People's Republic of China has gained a lot of importance in this field. This trend is due to a number of factors, in particular: the presence of a significant number of migrants from the PRC in many countries of the world, powerful trade and economic influence, the presence of cultural and political traditions that can be broadcast abroad, in the interests of the dominant political power of this country.

Taking into account the high level of dependence of power in a modern democratic state on public opinion, it is emphasized that there is an advantage in the use of "soft power" by states characterized by a lower level of publicity of state institutions and the concentration of power in the hands of a monomajority. Under the conditions of martial law, Ukraine was forced into this category, which, combined with the deployment of an intensive information campaign aimed at both internal and external audiences, opened up an opportunity for our state to increase its role in geopolitics.

Attention is focused on the need for further research into the optimization of Ukraine's political influence on the international political arena. It is extremely important to improve existing and develop new "soft power" tools, including taking into account modern telecommunication technologies.

Key words: information; political communications; formation of public opinion; international relations; propaganda; soft power.

УДК 351:659

DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2022.30.24>

Дабіжа В. В.

к. держ. упр., начальник відділу аспірантури та докторантури, доцент кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу (за сумісництвом), Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Широкомасштабному військовому вторгненню на територію нашої держави передували вісім років порушення територіальної

цілісності та ведення проти України гібридної війни, яка включала потужну інформаційно-пропагандистську складову, в тому числі – із застосуванням «м'якої сили» на міжнародному

рівні. Сукупність політико-економічного тиску та культурно-ідеологічного впливу у сучасному глобалізованому світі відкриває нові, нехарактерні для геополітики минулого можливості. Ті держави, чиє керівництво усвідомлює дієвість «м'якої сили», часто отримують не лише безпосередні, але й опосередковані вигоди від активного застосування цього інструменту в міжнародній політиці.

І хоча останніми роками і спостерігалася певна увага науковців до ролі «м'якої сили» у сучасних міжнародних відносинах, наразі нагальною є потреба узагальнення тенденцій у цій сфері – як в Україні, так і за кордоном.

Стан опрацювання проблематики у вітчизняній науці. Загальні теоретичні засади концепції «м'якої сили» знаходили відображення у працях представників різних галузей знань. Помітний внесок у розробку цієї проблематики зробили такі зарубіжні дослідники як: Дж. Най, Дж. Акшай, Р. Армітідж, Зб. Бжезинський, Р. Кеохейн, А. Коен, М. Лібіцкі, С. Люкс, Дж. Меттерн, С. Уолт, М. Фрейзер, Ф. Фукуяма та ін.

У вітчизняній науці на дослідженнях «м'якої сили» (переважно, щодо взаємодії США, КНР чи РФ) зосереджували свою увагу: А. Дівончук, В. Головченко, М. Капітоненко, Д. Коротков, А. Луценко, І. Мусієнко, І. Хижняк, С. Юрченко Т. Яровой та інші.

Водночас, інтенсифікація геополітичної взаємодії, в сукупності зі зростанням впливу громадськості на публічну владу в демократичних країнах, призводить до потреби дослідження особливостей природи «м'якої сили» та її застосування у якості інструменту політики держави у міжнародних відносинах на сучасному етапі.

Метою статті виступає огляд тенденцій застосування «м'якої сили», як складової сучасних міжнародних відносин.

Основний зміст дослідження. Зовнішньополітична взаємодія держави, передбачає співпрацю не лише з іншими державами та суб'єктами міжнародних відносин, але й з широкою громадськістю. При цьому, ключовим фактором впливу виступають механізми опосередкованого тиску, які у випадку зі взаємодією формату «держава-держава» представлені офіційними й неофіційними лобістськими структурами, а у випадку взаємодії формату «держава-громадськість-держава» – інструментами PR, такими як реклама, пропаганда, поширення культурних та ментальних установок, що налаштовують зазначену громадськість позитивно щодо їх ініціатора. Такий формат тиску набув тлумачення у якості «м'якої сили» (soft power).

Проблематика співвідношення різних проявів сили у взаємодії держав давно виступає предметом дослідження. Американська вчена С. Стрендж (S. Strange) під структурною силою пропонує розуміти «здатність визначати порядок речей, створювати рамки взаємодії держав, народів та корпоративних підприємств», і вважає саме США тією країною, яка в повній мірі може реалізувати таку силу [1]. Натомість гарвардський науковець Джозеф Най (Joseph S. Nye) відносить військову силу в сукупності з політичною, економічною і фінансовою потужністю до «жорсткої сили». Тоді як «м'яку силу» він характеризує трьома основними компонентами: культурою, політичною ідеологією і зовнішньою політикою (дипломатією). «М'яка сила це змусити інших хотіти тих результатів, які ви хотіли б від них отримати» - зазначав він у своїх працях [2].

Наразі більшість дослідників не заперечують тисячолітню історію обговорення ідеї «м'якої сили» окремими релігійними діячами (зокрема – у даосизмі, християнстві), і навіть полководцями та військовими стратегами (такими як Сунь-Цзи) [3]. І хоча автором сучасної концепції «м'якої сили» (soft power) у міжнародній політиці вважається згаданий Джозеф Най (Joseph S. Nye), а її активні дослідження набули поширення лише після 80-х років ХХ століття [2], на практиці окремі її інструменти (у сучасному їх розумінні) набули застосування ще у ході Першої Світової війни.

У 1917 р. з ініціативи Вудро Вільсона (Woodrow Wilson) було засновано «Комітет публічної інформації» (Committee on Public Information), який очолив Джордж Кріл (George Creel), основним завданням якого стало формування позитивного громадського образу США та просування національних інтересів у внутрішньому й зовнішньому інформаційному середовищі [4; 5]. Ключовим результатом діяльності зазначеного комітету можна вважати навіть не власне успішність тогочасної пропаганди, а поширення розуміння значення «м'якої сили» серед політиків західної цивілізації. То ж не дивно, що в подальшому США дедалі інтенсивніше застосовувало принцип «м'якої сили».

Не останню роль у такому процесі відіграла глобальна популяризація американської культури. Протягом десятиліть сотні мільйонів дітей в усьому світі зростали на вестернах та мультфільмах про Мікі Мауса, на коміксах про Супермена й Бетмена. А діяльність мережі McDonald's фактично стала індикатором демократичних перетворень у кожній країні – відкриття перших ресторанів символізувало поширення демократії (як це сталося у СРСР

в 1990 р.) а згортання мережі навпаки – свідчило про тоталітаризацію чи авторитаризацію суспільства [6]. І хоча останнє твердження може видаватися дискусійним, навряд чи раціонально заперечувати сам факт реагування громадськості різних країн на згадані інструменти культурного та ментального впливу, що свідчить про їх високу ефективність.

Не цуралися активного застосування «м'якої сили» за кордоном і керівники СРСР. Після відходу від концепції просування «світової революції», Радянський Союз у своїй зовнішньополітичній діяльності активізував механізми реалізації саме концепції «м'якої сили», просуваючи свої соціалістичні цінності і переваги своєї ідеології (переважно – країнам «третього світу»). Звісно ж, за цим стояла і військово-матеріальна допомога цим державам, але прагнення «бути привабливим» для цих країн та залучити у «свою орбіту» впливу мирним шляхом, очевидний факт і це було закріплено на рівні державної політики [7].

Особливо помітне зростання ролі «м'якої сили» у міжнародних відносинах припало на 90-ті роки ХХ століття, коли після розпаду СРСР відбувалося інтенсивне переосмислення архітектури геополітики. Після проголошення Ф. Фукуямою (F. Fukuyama) «кінця історії», що на переконання філософа знаменувало собою кінцеву точку соціокультурної еволюції людства, досягнуту шляхом глобального поширення в світі ліберальної демократії західного зразка, набуло гостроти питання пріоритетності форм політичного впливу у монополярному світі [8]. США, остаточно закріпивши за собою роль планетарного гегемона, змушені були реалізувати перехід до такої концепції, яка забезпечувала би їм водночас збереження інформаційного, політичного та економічного домінування, і при цьому – зменшення соціальної напруги та політико-економічного протистояння за віссю «Схід-Захід». Західне суспільство втомилася від страху перед третьою світовою війною і пересічний мешканець хотів нарешті почати жити без «червоної загрози».

Звісно ж, вкрай важливу складовою сучасної концепції політичного домінування США була й лишається безпрецедентна військова міць, яка коштує американським платникам податків сотні мільярдів доларів щороку, однак, навіть за відсутності військових конфліктів дозволяє реалізовувати принцип «fleet in being» у найбільш широкому його значенні [9]. На відміну від неї, інструментарій «м'якої сили» часто не лише не вимагає великих витрат, але й приносить прибуток (яскравим прикладом чого можна вважати діяльність

провідних кінокомпаній Голівуду). Окрім того, поступки, викликані опосередкованим тиском далеко не завжди сприймаються супротивником як болісна поразка, що дозволяє налагоджувати в подальшому толерантний дипломатичний діалог.

Цілком очікувано, що переваги «м'якої сили» не могли лишитися непоміченими іншими суб'єктами міжнародної політики. Своєрідною новелою для західного світу з початку 2000-х років стала помітна інтенсифікація публічної дипломатії КНР. З точки зору економічного базису, така тенденція є цілком очікуваною, з огляду на високі темпи економічного розвитку цієї країни, невинне зростання її долі в міжнародній торгівлі (якщо у 2009 році обсяг зовнішньої торгівлі КНР складав 2,2 трлн. дол., то за наступні 10 років він майже подвоївся, сягнувши 4,3 трлн.дол., або ж 10% від загальносвітового обсягу [10]), нарощення золотовалютних резервів (понад 3 трлн.дол. станом на початок 2022 року). Окремим фактором посилення впливу КНР стали й вихідці з цієї країни, які тимчасово (в рамках здобуття освіти, чи трудового контракту) або й остаточно переїхали до США чи країн ЄС. Адже як доволі слушно зазначає І. В. Мусієнко, саме діаспора, що визнає спільну ідентичність, як недержавний актор та суб'єкт лобіювання національних інтересів країни-донора є частиною транснаціональної мережі, елементом розгалуженої групи впливу [11].

І хоча останніми роками КНР бентежить оточуючі країни нарощенням військової могутності, саме на «м'яку силу» її керівництво поки що покладало основні надії. Доволі відомим інструментом «м'якої сили» Китаю стала так звана «дипломатія панд». Ще у 1972 році КНР відправив двох панд до США, у якості жесту доброї волі [12]. На переконання експертів, з того часу тварини взяли на себе дипломатичну роль: пом'якшувати авторитарний імідж Китаю [13]. В подальшому образ «дружньої панди» закріпив себе в анімації, кінематографі та інформаційному просторі в цілому.

Як уже зазначалося, дієвість «м'якої сили» тієї чи іншої держави значною мірою залежить від її фінансово-економічної ролі та частки у міжнародних ринках капіталу і праці. М'яка сила, на відміну від агресивних стратегій впливу (на кшталт газового шантажу, що дедалі частіше практикується РФ), орієнтована на досягнення довгострокових цілей не лише шляхом прогнозування наслідків поглиблення чи згортання взаємодії, прискорення чи сповільнення товарообігу, а й за рахунок фактичної присутності національних товарних чи культурних брендів у інформаційному про-

сторі. При цьому, з точки зору публічної дипломатії, країни з високим рівнем розвитку демократичних інститутів є більш податливими для впливу м'якої сили, з огляду на вимушену кореляцію державної політики та домінуючих потоків громадської думки.

Саме тому, при порівнянні взаємовпливу політики двох країн, наприклад – КНР і ФРН, варто враховувати залежність ключових політичних сил від політики підтримки власного іміджу, яка гарантує їм збереження влади. Підвищення цін на товари та послуги навіть на кілька відсотків може стати критичним для парламентської більшості у європейській країні (як це нещодавно трапилося в Італії [14]). При цьому, правляча у КНР Комуністична партія Китаю має значно вищий поріг міцності в боротьбі за владу в своїй країні. До прикладу, за останніми офіційними даними митних органів КНР, товарообіг між КНР та ФРН за останній рік характеризувався скороченням імпорту (з ФРН у КНР) на 7%, при одночасному зростанні експорту на 18%. Натомість, КНР нарощує імпорт сировини та паливних ресурсів [15]. Навіть без урахування співвідношення між ВВП зазначених країн, можна констатувати зростання їх економічної взаємозалежності, що відкриває додаткові можливості для взаємного тиску, у тому числі – застосування «м'якої сили». І у даному контексті варто згадати, що політика провідних німецьких партій (як то – Соціал-демократичної партії Німеччини, Християнсько-демократичного союзу та Союзу 90/Зелених [16]) значно більшою мірою залежить від очікувань виборців, у порівнянні з Комуністичною партією Китаю. Такий стан справ дозволяє прогнозувати подальше зростання впливу КНР на ФРН.

Звісно ж, ефективність «м'якої сили» країни у міжнародній політиці не означає її дієвості у внутрішньому середовищі. Окрім того, «м'яка сила» не відкриває можливості ігнорувати потреби власного населення, чи тривалий час обмежувати його права і свободи без небажаних наслідків. Адже рано чи пізно «холодильник перемагає телевизор». Однак, щонайменше у короткостроковій та середньостроковій перспективі, країни, що характеризуються нижчим рівнем публічності державних інститутів та концентрацією влади в руках монобільшості, мають більш дієву «м'яку силу».

У даному контексті, впровадження в Україні воєнного стану, що передбачає обмеження для ряду демократичних інститутів [17], у сукупності з розгортанням інтенсивної інформаційної кампанії, орієнтованої як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію, призвело до безпрецедентного зростання «м'якої

сили» нашої держави. Про Україну почули мільярди людей. Сотні мільйонів глядачів по всьому світу відслідковують новини, а керівництво десятків держав веде постійний діалог з Президентом України, нашими Прем'єр Міністром та Міністром закордонних справ. Можливості європейської інтеграції, які пів року тому вважалися далекою перспективою, вже стали реаліями сьогодення. Це засвідчило й надання Україні статусу кандидата на членство у ЄС [18]. Як і будь-яка інша кризова ситуація, нинішній стан справ відкриває нові можливості відстоювання інтересів України в міжнародній політиці. І нам лишається не лише сподіватися, але й докласти всіх зусиль для того, щоб український народ отримав довготривалий ефект від «м'якої сили», за яку він уже заплатив високу ціну, мужньо виборюючи свою свободу і незалежність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Використання публічної дипломатії в якості інструмента «м'якої сили» (soft power) набуває дедалі більшого поширення у сучасній практиці міжнародних відносин.

Якщо протягом ХХ століття ключовими проєкторами «м'якої сили» виступали США, СРСР (до його розпаду) та європейські країни, то за останнє десятиліття дуже великої ваги у цій сфері набуває КНР. З точки зору публічного управління, щонайменше у короткостроковій та середньостроковій перспективі, країни, які характеризуються нижчим рівнем публічності державних інститутів та концентрацією влади в руках монобільшості, мають більш дієву «м'яку силу». Однак варто мати на увазі, що «м'яка сила» не дозволяє ігнорувати потреби власного населення, зокрема – тривалий час обмежувати його права і свободи без небажаних наслідків.

В умовах воєнного стану в Україні та триваючої боротьби за незалежність нашої держави, що на увесь світ демонструє непохитну мужність українського народу, спостерігається зростання «м'якої сили» України. Це сприяє подальшому нарощенню підтримки України з боку громадськості, і як наслідок – керівництва більшості демократичних країн світу.

Подальшу увагу дослідників доречно зосередити на проблематиці оптимізації політичного впливу України на міжнародній політичній арені. Вкрай важливими є вдосконалення наявних та розробка нових інструментів «м'якої сили», у тому числі – з урахуванням сучасних телекомунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Капітоненко М. Силовий фактор у міжнародних відносинах: парадигми, теорії, концепції.

Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка : Міжнародні відносини. 2006. № 33/34. С. 13-18.

2. Nye, Joseph (8 May 2012). "China's Soft Power Deficit To catch up, its politics must unleash the many talents of its civil society". *The Wall Street Journal*. Retrieved 6 December 2014.

3. Сунь-дзи. Мистецтво війни. *Видавництво Старого Лева*. Львів. 2015. 112 с.

4. Routledge handbook of public diplomacy / N. Snow, P. M. Taylor, ed. Abingdon: *Routledge*, 2009. 382 p.

5. Creel, George. How We Advertised America: The First Telling of the Amazing Story of the Committee on Public Information That Carried the Gospel of Americanism to Every Corner of the Globe. New York: *Harper & Brothers*, 1920.

6. Росіянин прикував себе до McDonald's, щоб заклад не покидав РФ. URL : <https://www.5.ua/dv/tresh/271214>

7. Коротков Д. С. Концепція «м'якої сили» в контексті зовнішньополітичної стратегії України. № 3 (119). 2015 *ГРАНІ*. С. 13-17.

8. Фукуяма Ф. Кінець історії? // *Питання філософії*. 1990. № 3. С. 134-148. URL: <https://www.politnauka.org/library/dem/fukuyama-endofhistory.php>

9. John B. Hattendorf. The Idea of a "Fleet in Being" in Historical Perspective. *Naval War College Review*. 2014. Vol.6. Article 6. URL : <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1246&context=nwc-review>

10. "WTO | 2017 Press Releases – Trade recovery expected in 2017 and 2018, amid policy uncertainty-Press/793". *World trade organization* URL: www.wto.org

11. Мусієнко І. В. Етнічний лобізм як інструмент нарощування «м'якої сили» України. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Musiienko_Iryna/Etnichniy_lobizm_iak_instrument_naroshuvannia_miakoi_syly_Ukrainy.pdf

12. 50 Years Later, Some Question Value of U.S.-China 'Panda Diplomacy'. By Alyssa Lukpat. Published Feb. 13, 2022. *The New York Times* URL : <https://www.nytimes.com/2022/02/13/world/asia/us-china-panda-diplomacy.html>

13. Prof. Andrew Nathan quoted in the NY Times: 50 Years Later, Some Question Value of U.S.-China 'Panda Diplomacy'. *Columbia University*. URL : <https://www.iserp.columbia.edu/article/prof-andrew-nathan-quoted-ny-times>

14. Прем'єр-міністр Італії Маріо Драгі пішов у відставку. Тепер на країну чекають нові вибори. *BBC News*. 21 липня 2022. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62249960>

15. China Snaps Up Russia's Far East Oil Even as Covid Saps Demand. *Bloomberg*. 23.05.2022. URL : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-23/china-snaps-up-russia-s-far-east-oil-even-as-covid-saps-demand>

16. Deutscher Bundestag. URL : <https://www.bundestag.de/parlament/fraktionen>

17. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року. *Офіційний Веб-сайт Офісу Президента України*. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

18. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. Служба Віце-прем'єр-міністра України, 23 червня 2022 року. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>